

(əvvəli ötən sayımızda)

Riqvedada kral Abhyavartin Turvaşa Vrikivantaya Srincaya dağının zirvəsində qalib gəlir(-Turvaşa Riqvedada türklərə verilən addır). Turvaşa adı Riqvedada həmişə Yada və ya Yakşi adı ilə yanaşı çəkilir və Turanlıları nəzərdə tutulur. Oksford Sanskrit əlyazmalarında Hindistanın quzeyində Mustaqiri adlı dağ yayları haqqında bəhs olunur ki, heç şübhəsiz Muzdaq, yeni pamir və ya Bolor dağ silsiləsidir. (H.Brunnhof, 1889, Səh. 93)

Riqvedada Hindistana hücum edən və uzaqdan gələn Turvaşa xalqı atlı süvari turanlılarıdır. Bir çox qərb və hind müəllifləri, o cümlədən S.Levi qədim hind mənbələrində adları çəkilən Turuşka və Turvaşa tayfa adlarının Türkdəmək olduğu fikrini irəli sürürlər.

Hindistanda qədim tarixi dövrdə uzun illər davam edən Saka erası adlanan tarixi dövr mövcud olmuşdur. Sakların Aryavata adlı hökmdarı uzun illər ərzində hindliləri öz əsarəti altında saxlamışdır.

Saklar Hindistana quzey tərəfdən Biltay adlanan Kiçik Tibet tərəfdən keçərək öncə Kəşmirə məskunlaşmış sonra aşağı Hind hövzəsinə doğru enmişlər. Hindistana gələn saklar şübhəsiz ki, Çinin Xan salnaməsində adları çəkilən və yue-çilərlə qarşıdurmada məğlub olan Say-Van sakları idi (Say hökmdarı). Sakların bir qolu daha öncələri Kopen hövzəsində artıq yerləşmişdilər. Beləliklə, Hindistanda sakların iki dövləti və iki önəmli şəhəri var idi. Şimalda Kəşmirə Taksila və cənubda Qanq çayının sahilində Mathura şəhəri. Hər iki sak dövlətinin arasında onlara düşmən münasibətdə olan yunan və hind knyazlıqları yerləşmişdi.

Təxminən e.q. 120-ci illərdə Hindistanın mərkəzi Mathula olan dövlətində hökmdarlar Parfiya ilə münasibətdə satrap ünvanına malik Haqan və ondan sonra Haqanmaş olmuşdur ki, onların adına sikkələr kəsilmişdir. Mərkəzi Kəşmirdəki Taksila olan Sak dövlətinin satrapı Liaka Kusuluk idi. Onun adına kəsilən sikkələr e.q. 100-cü ilə aiddir. Sikkələrdə yazılan Sakya adı Buddanın adı olan Sakya Muni adını xatırladır. (H.Rawlinson. 1912, Səh. 104)

Sakya Muni bir sak şahzadəsi olmuş, lakin sakların hökmdar taxt-tacının varisliyindən imtina edərək hindistandakı turanlılara məxsus Budda dinini yaratmışdır.

Saklar e.q. II-I yüzilliklərdə öz yurdlarını tərk edib Hindistanda

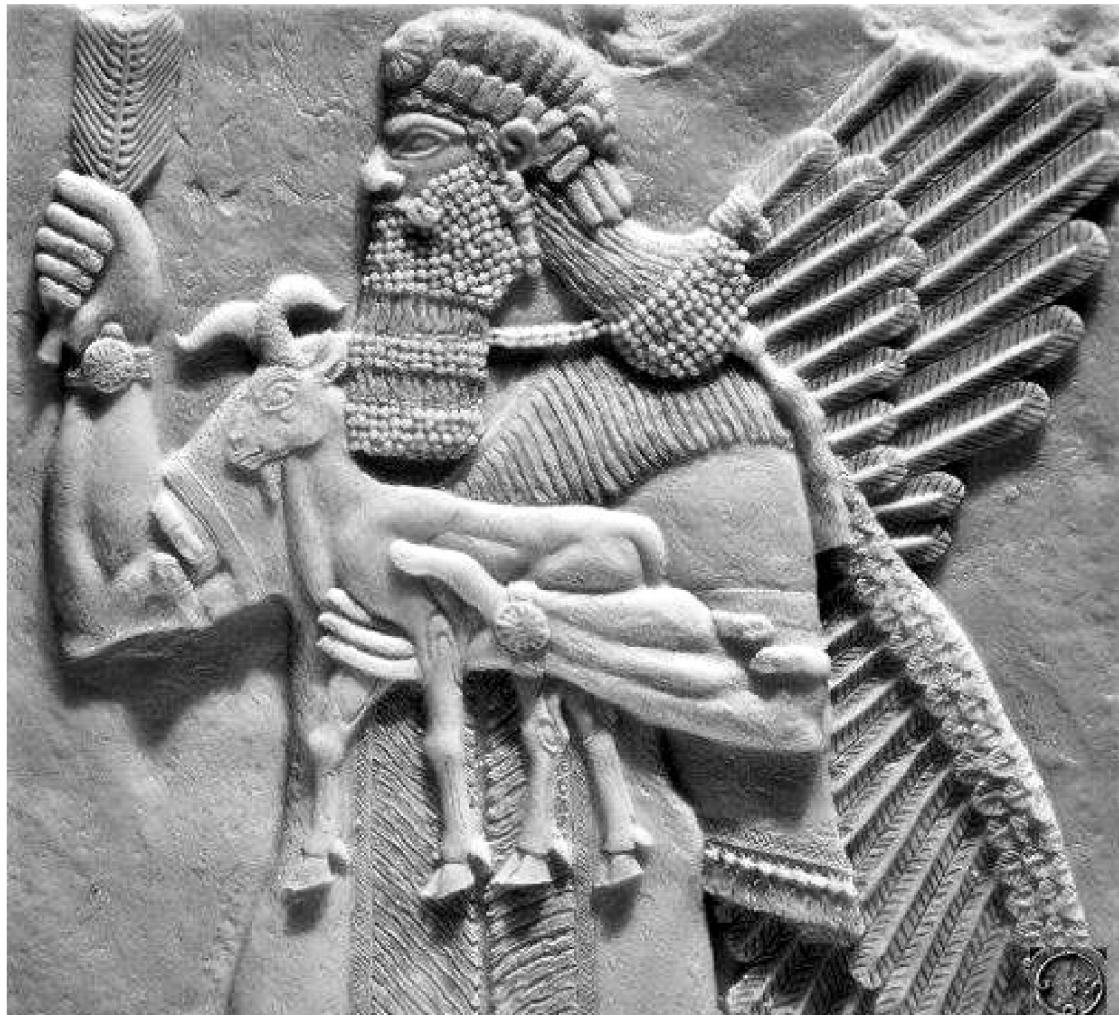
Satavahana dövlətinə sahib olmaq istəyirdi. Sülalənin banisi Kaştana eramızın 78-ci ilində taxta çıxmışdı. (H.Raychaudhuri. 1927, Səh. 316)

Sakyalar quzey tərəfdən Himalayın əhatə etdiyi ərazinin güneyində Rohinl çayının vadisində yerləşmişdilər. Onlar özlərinin Güneş (Aditya) irqinə və İkşvaku ailəsinə mənsub olduqlarını irəli sürürdülər. Onlar Koliya tayfası ilə qonşuluqda yaşayırdılar və əkinlərini suvarmaq məsələsinə

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

Kapisa-Qəndəhar bölgəsində öz hakimiyyətlərini qurduqdan sonra Hindistanın quzeyinin böyük hissəsini öz hakimiyyətlərinə tabe etmişdilər. Ancaq sakların hökmdar Kşaharata sülaləsinin Satrapal ailəsi öz hakimiyyətlərini Hindistanın qərbindəki Dekan

və Maharaçta əyalətlərinə də yaymışdılar. Onların təzyiqinə davam gətirə bilməyən Satavahana kralı öz ölkəsini tərk edib cənuba doğru qaçmağa məcbur oldu.

Hindistanın geniş ərazisində hakimiyyət quraraq sak dövlətini yaratmış Kşaharata hakimiyyət sülaləsinin əsl adı Karatay idi və türklərin məşhur Karatay tayfasına mənsub idilər, onların adı Ptolomeyin əsərində də qeyd olunur. (H.Raychaudhuri. 1927, Səh. 305)

Hindistanda sakların digər bir hakimiyyət sülaləsi Kşatrapaların Uccayn knyazlığı idi. Ptolomey Uccayn adının əslində Ozen olduğunu yazır ki, Uzen sakların Kaştana dövlətinin paytaxtı idi. Uccayn şahzadəsi Ysamotika

görə daima bir-birləri ilə mübarizə aparırdılar. (Smith V. 1914, Səh. 117)

Yueçilər tərəfindən məğlub edildikdən sonra Sakların bir qolu Əfqanıstan ərazisində Hil-mendde, indi Sistan adlanan əsl adı isə Sakistan adlı ərazidə yerləşib öz dövlətlərini qurdular. Hindistan ərazisinə keçən saklar isə Pəncab əyalətindəki Taksilada və Camnada yerləşdilər. Onlar burda kralları Mauasin başçılığı altında öz dövlətlərini yaratdılar sonradan Parfiya dövləti tərkibində Sak satraplığı kimi mövcud oldular. (Smith V. 1914, Səh. 227)

Taksilada yunanların hakimiyyəti təxminən yüz il davam etdi. Sakistanda məskunlaşmış saklar öncə e.q. 95-ci ildə Araxo-

siyanı və digər ölkələri zəbt etdikdən sonra Hind çayını keçərək Pəncabı işğal etdilər. Sakların bir hissəsi Araxosiyada qalaraq burda parfiyalı sak Vononun başçılığı altında öz dövlətlərini yaratdılar. Bir neçə ildən sonra Sakların digər başçısı Mauasin başçılığı altında şərqi doğru hərəkət edərək Taksilanı zəbt edib yunanlıları ordan qovdular. Mau-es e.q. 58-ci ildə I Azes adı ilə artıq Taksilada hökmranlıq edirdi və Araxosiyadakı kökmdar Vannon ailəsi ilə sıx bağlı idi. Azes Hindistanın Camna sahillərini də əhatə edən quzey-batı ərazilərini sakların hakimiyyəti altında birləşdirmişdi. Hakimiyyəti altında ki Pəncab ərazisini o satraplıq idarə formasında idarə edirdi.

şayan həmin tayfalar öz yurdlarını tərk edib yeni otlaqlar axtarmaq üçün batı istiqamətinə doğru hərəkət etdilər. Kuça istiqamətində hərəkət edən Yue-çilər Təklə məkan səhrasının quzeyində məskunlaşmış Usun tayfaları ilə qarşılaşdıqları zaman aralarındatoqquşma baş verdi. Toqquşmada Usun xanı yue-çilər tərəfindən öldürüldü.

Yueçi xanları Kanişkanın və Huvişkanın sikkələrindəki təsvirlərindən göründüyü kimi yueçilər monqol deyildilər. Usunlarla qarşıdurmada qalib gələn yueçilər Böyük Yueçi və Kiçik Yueçi olmaqla iki ordaya bölündülər. Kiçik yueçilər Tibet sərhədində məskunlaşdılar. Böyük yueçilər batıya doğru hərəkət edərək Sirdəryanın quzeyində məskunlaşmış Sak tayfaları tərəfindən müqavimətlə qarşılaşdılar və qarşıdurmada məğlub olan saklar öz yerlərini tərk edib quzeydəki dağ aşırımlarından keçib Hindistan tərəfə hərəkət etmişdilər. (Smith V. 1914, Səh. 249)

Yueçilərin öldürdükləri Usun hökmdarının oğlu çin səlnamələrində Hiunqni adlanan hunların dəstəyi ilə yueçilərə hücum edib atasının intiqamını aldı. Yueçilər bu məğlubiyyətdən sonra hərəkət edib Oksus çayının vadisinə gələrək Baktriya ərazisində yerləşdilər. Hindikuş dağlarından quzeydə yerləşən yueçilər bir müddət sonra güclənərək başçıları I Kadfis bütün yueçi tayfalarını vahid hakimiyyət altında birləşdirdi.

Çin salnaməsində Kuşan dövləti "Kouey-çəanq" şəklində yazılmışdır, onun ilk hökmdarı Kujulu Kadfis adı isə "Tieu-kseukio" kimi əks olunmuşdur ki, əsl adı Kuzuluk Kadafes ola bilər. (H.Raychaudhuri. 1927, Səh. 292)

Kuşan dövlətinin ilk hökmdarı Kujulu Kadfis adı qədim türkçə Kuzuluk Kadas adının təhrif olunmuş formasıdır. (DTS, 1969, Səh. 403)

Çinin quzey-batı ərazilərində məskunlaşmış Yue-çilər m.ö. 170-ci ildə öz yurdlarından sıxışdırılaraq öncə Baktriyanı, sonra isə Oksus vadilərini zəbt edib Kuşan adı altında öz dövlətlərini qurdular. Sonra onlar Kabul vadisini və, nəhayət, Hindistanın quzey düzənliklərini ələ keçirdilər. Böyük və qüdrətli Kanişkanın dövründə Kuşan dövləti özünün ən əzəmətli dövrünü yaşadı. Kanişka Puruşapurı, indiki Peşəvəri özünə paytaxt etmişdi. Onun hakimiyyəti Mərkəzi Asiyadan başlayıb Benqal sərhədinə qədərki böyük bir ərazini əhatə edirdi.

Miladın birinci əsrində Böyük Kanişkanın hakimiyyəti dövründə Kabuldan başlayaraq Qaşqara və Yarkəndə, Hindistanda isə Qucarat və Aqranı əhatə edən, Kəşmir mərkəz olmaqla, Turanlı Yue-çilərin dövləti böyük bir imperiyaya çevrildi. Kanişka budizm dininə etiqad edirdi. Yueçilərdən sonra V əsrdə Hunlar Hindistanı istila etdilər. (Romesch Dutt, Vol. 1, 1893, Səh. 17-24)

(ardı gələn sayımızda)